

Sygn. akt II UK 88/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 19 września 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Romualda Spyt (przewodniczący)

SSN Dawid Miąsik

SSN Andrzej Wróbel (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku A. M.

przeciwko W. w P.

o wojskową rentę rodzinną po zmarłym ojcu,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 19 września 2019 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawczyni od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 8 listopada 2017 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i poprzedzający go wyrok Sądu
Okręgowego w P. z dnia 4 maja 2016 r. sygn. akt VIII U (...), znosi
postępowanie przed tym Sądem i pozostawia Sądowi
Okręgowemu w P. orzeczenie o kosztach zastępstwa
procesowego w postępowaniu kasacyjnym.**

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 17 marca 2015 r., nr (...), znak (...), Dyrektor Wojskowego
Biura Emerytalnego na podstawie art. 24 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. o

zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. 2015 r., poz. 330) w zw. z art. 67 i 68 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1440) po rozpatrzeniu wniosku z dnia 20 lipca 2014 r. odmówił A. M. prawa do wojskowej renty rodzinnej.

W uzasadnieniu organ rentowy wyjaśnił, że Komisja Lekarska ZUS orzeczeniem z dnia 11 lutego 2015 r. stwierdziła, że wnioskodawczyni jest całkowicie niezdolna do pracy do 28 lutego 2018 r. Jednocześnie Komisja wskazała, że niezdolność ta powstała 19 stycznia 2010 r. Z uwagi na to, że całkowita niezdolność do pracy wnioskodawczyni nie powstała przed 16 rokiem życia ani przed ukończeniem nauki w szkole, organ wydał decyzję odmowną.

Odwołanie od tej decyzji wniosła A. M.. Zaskarżonej decyzji zarzuciła, że jest krzywdząca i niesprawiedliwa, ponieważ odziedziczyła chorobę psychiczną po matce, o czym świadczą wpisy w wojskowej książeczce zdrowia z lat 1967 i 1975. Wynika z nich, że była leczona na nerwicę dziecięcą oraz nerwicę wegetatywną. Nadto odwołująca wskazała, że w okresie nauki chorowała na dystonię wegetatywną, była leczona sanatoryjnie oraz w poradniach zdrowia psychicznego. Następnie była trzykrotnie hospitalizowana w szpitalu psychiatrycznym w G. z podejrzeniem schizofrenii paranoidalnej. Odwołująca podkreśliła, że jej stan psychiczny jest ciężki i wiąże się z zaburzeniami pamięci i niekontrolowanymi ruchami całym ciałem oraz kończynami. Nadto odwołująca wskazała, że z orzeczenia Komisji Lekarskiej ZUS ze sprawy o rentę socjalną wynika, że jej niezdolność do pracy powstała przed 18 rokiem życia.

Sąd Okręgowy w P. wyrokiem z dnia 4 maja 2016 r., sygn. akt VIII U (...), oddalił odwołanie.

Sąd pierwszej instancji wskazał, że przedmiotem sporu było ustalenie czy organ rentowy zasadnie odmówił A. M. prawa do wojskowej renty rodzinnej.

Sąd Okręgowy przytoczył treść art. 23 ust. 1 i 24 ustawy z dnia 10 grudnia 1993 r. o zaopatrzeniu emerytalnym żołnierzy zawodowych oraz ich rodzin oraz art. 68 ust. 1 pkt 3, art. 12 i 13 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Sąd podkreślił, że dziecko, które stało się całkowicie niezdolne do pracy już po osiągnięciu wieku określonego w

art. 68 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy, czyli po ukończeniu pobierania nauki, maksymalnie do 25 roku życia, nie nabywa prawa do renty rodzinnej.

W zakresie oceny zdolności odwołującej do pracy, sąd oparł swoje rozstrzygnięcie o opinie biegłych: psychologa oraz psychiatry. Biegli sądowi w opinii łącznej uznali, że odwołująca jest całkowicie niezdolna do pracy, a jako początek tej niezdolności uznali datę pierwszej hospitalizacji w październiku 1992 r. z rozpoznaniem schizofrenii paranoidalnej i zastosowaniem leków przeciwpsychotycznych. Jakkolwiek odwołująca leczyła się już wcześniej, to jednak zaburzenia te miały charakter wyłącznie nerwicowy (czynnościowy) bez znaczenia orzeczniczego. W latach 80-tych XX wieku stwierdzano u niej jedynie zaburzenia osobowości o typie osobowości niedojrzałej emocjonalnie, a leczenie polegało na zalecaniu witamin z grupy B. Opisy zaburzeń o charakterze psychozy pojawiają się dopiero we wrześniu 1992 r.

Sąd Okręgowy podkreślił także, że obowiązujące przepisy dotyczące prawa do renty rodzinnej nie przewidują możliwości przyznania tego świadczenia z uwagi na zasady współżycia społecznego, sytuację rodzinną czy materialną osoby ubiegającej się o nie.

Z tych względów Sąd Okręgowy uznał, że odwołująca nie spełnia przesłanek, od których uzależnione jest przyznanie prawa do renty rodzinnej po zmarłym J. M. . W konsekwencji, na podstawie powołanych w uzasadnieniu przepisów prawa materialnego oraz art. 477¹⁴ § 1 k.p.c., Sąd ten oddalił odwołanie.

Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 8 listopada 2017 r., sygn. akt III AUa (...), oddalił apelację A. M. od wyroku Sądu Okręgowego w P. z dnia 4 maja 2016 r., sygn. akt VIII U (...).

Sąd drugiej instancji wyjaśnił, iż nie może zająć stanowiska odmiennego co do stanu zdrowia wnioskodawcy, niż wyrażone w opiniach biegłych, na podstawie własnej oceny stanu faktycznego.

Dodatkowo Sąd Apelacyjny zaznaczył, że w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych bezskuteczne jest powoływanie się na zasady współżycia społecznego, jako że prawo ubezpieczeń społecznych, w odróżnieniu od przepisów prawa pracy (art. 300 k.p.), nie zawiera normy o charakterze takiej klauzuli generalnej, ani też normy zezwalającej na stosowanie w zakresie

nieuregulowanym przepisów kodeksu cywilnego. Przepisy z tego zakresu muszą być ściśle stosowane. Przepisy lub instytucje prawa cywilnego mogą być stosowane na gruncie ubezpieczeń społecznych tylko na podstawie wyraźnego przepisu prawa ubezpieczeń społecznych. Autonomiczność i odrębność przepisów prawa ubezpieczeń społecznych wobec przepisów prawa cywilnego sprawia, że na gruncie stosunków ubezpieczenia społecznego dopuszcza się tylko na zasadzie wyjątku stosowanie wskazanych *expressis verbis* regulacji cywilistycznych.

A. M. zaskarżyła wyrok Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 8 listopada 2017 r., sygn. akt III AUa (...), skargą kasacyjną w całości, opierając ją na podstawach:

1) naruszenia przepisów postępowania, mogących mieć istotny wpływ na wynik sprawy, a mianowicie art. 378 § 1 oraz art. 386 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego w związku z art. 379 pkt 5 Kodeksu postępowania cywilnego w związku z art. 5 i art. 212 oraz art. 59 Kodeksu postępowania cywilnego, przez ich niezastosowanie i niewzięcie z urzędu przez Sąd drugiej instancji pod uwagę nieważności postępowania przed Sądem I instancji oraz nieuchylenie wyroku Sądu pierwszej instancji, mimo że w sprawie zachodziła nieważność postępowania przed Sądem pierwszej instancji, polegająca na pozbawieniu powódki możliwości obrony jej praw wskutek:

a) nie pouczenia strony o możliwości i celowości ustanowienia w sprawie pełnomocnika procesowego, a tym samym działania powódki bez fachowego pełnomocnika,

b) niezawiadomienia prokuratora o sprawie, a tym samym niewstąpienia prokuratora do sprawy, pomimo iż ze względu na stan zdrowia psychicznego powódki nie była ona w stanie podjąć racjonalnej obrony swych praw w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji, w szczególności zgłosić odpowiednich wniosków dowodowych w celu udowodnienia przesłanki nabycia prawa do wojskowej renty rodzinnej po zmarłym ojcu, jaką była data powstania niezdolności do pracy, co miało istotny wpływ na wynik sprawy przed Sądem drugiej instancji, tj. wydanie przez Sąd drugiej instancji błędnego merytorycznego rozstrzygnięcia w postaci oddalenia apelacji powódki, podczas gdy w sprawie zachodziły przesłanki do uchylenia przez Sąd drugiej instancji wyroku Sądu pierwszej instancji;

2) naruszenia przepisów postępowania, skutkującego nieważnością postępowania, a ponadto mogącego mieć istotny wpływ na wynik sprawy, a mianowicie art. 379 pkt 5 Kodeksu postępowania cywilnego w związku z art. 59 Kodeksu postępowania cywilnego, przez pozbawienie powódki możliwości obrony jej praw wskutek niezawiadomienia prokuratora o sprawie i rozpatrzenie apelacji strony chorej psychicznie, niemającej ustanowionego w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji pełnomocnika procesowego z urzędu, bez udziału prokuratora.

Wskazując na powyższe, skarżąca wniosła o:

1. uchylenie zaskarżonego wyroku w całości oraz uchylenie poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w P., Wydział VIII Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 4 maja 2016 r., sygn. akt VIII U (...) - także w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania przez Sąd Okręgowy w P., oraz
2. przyznanie kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez radcę prawnego ustanowionego z urzędu według norm przepisanych,
3. przyjęcie skargi do rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna zasługiwała na uwzględnienie.

Zgodnie z powołanymi w skardze przepisami, w razie uzasadnionej potrzeby sąd może udzielić stronom i uczestnikom postępowania cywilnego występującym w sprawie bez pomocy profesjonalnego pełnomocnika niezbędnych pouczeń co do czynności procesowych (art. 5 k.p.c.), zaś przewodniczący może udzielić stronom niezbędnych pouczeń, a stosownie do okoliczności zwraca im uwagę na celowość ustanowienia pełnomocnika procesowego (art. 212 § 2 k.p.c.). Z kolei osoba fizyczna, choćby nie była zwolniona z obowiązku ponoszenia kosztów sądowych, może się domagać ustanowienia adwokata lub radcy prawnego z urzędu, jeśli złoży oświadczenie, z którego wynika, że nie jest w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny (art. 117 § 2 k.p.c.) a sąd uwzględni wniosek, jeżeli

udział adwokata lub radcy prawnego w sprawie uzna za potrzebny (art. 117 § 5 k.p.c. - pominięty w zarzutach skargi kasacyjnej). Wniosek o ustanowienie adwokata lub radcy prawnego, zgłoszony po raz pierwszy w postępowaniu apelacyjnym, kasacyjnym lub postępowaniu ze skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia, sąd przekazuje do rozpoznania sądowi pierwszej instancji, chyba że uzna wniosek za uzasadniony (art. 117 § 6 k.p.c.). Zgodnie z utrwalonym i jednolitym orzecznictwem w ramach kontroli kasacyjnej, Sąd Najwyższy jest uprawniony do badania, czy zachodzi nieważność postępowania pierwszoinstancyjnego tylko wtedy, gdy skarżący zarzucił w ramach drugiej podstawy kasacyjnej obrazę art. 378 § 1 lub art. 386 § 2 k.p.c. Zarzut naruszenia art. 379 pkt 5 k.p.c. może być zatem rozpatrywany wyłącznie w odniesieniu do postępowania przed Sądem Apelacyjnym. Jego ocena musi uwzględniać, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem odmowa ustanowienia dla strony pełnomocnika z urzędu co do zasady nie usprawiedliwia zarzutu nieważności postępowania wskutek pozbawienia strony możliwości obrony swych praw.

Inaczej jest wtedy, gdy strona swoim zachowaniem wykazuje nieznaną reguł postępowania lub nieporadność, prowadzącą do tego, że przy faktycznym lub prawnym skomplikowaniu sprawy nie jest w stanie wykorzystać prawnych możliwości prawidłowego jej prowadzenia (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2017 r., V CSK 14/17, LEX nr 2455744; z dnia 27 lutego 2019 r., II PK 307/17, Legalis nr 1879470).

Z art. 5 k.p.c. i art. 212 § 2 k.p.c. nie wynika powinność sądu o charakterze ogólnego obowiązku udzielania w każdym wypadku pouczeń osobom stojącym przed sądem, tylko dlatego, że występują bez profesjonalnego pełnomocnika. Udzielenie pouczenia zależy od oceny i uznania sądu uwiarygodnionego konkretną sytuacją procesową i staje się powinnością sądu tylko w sytuacjach zupełnie wyjątkowych, kiedy zachodzi potrzeba zapobieżenia nierówności podmiotów toczącego się postępowania, a więc wówczas, gdy strona z uwagi na swoją nieporadność i stopień skomplikowania sprawy nie jest w stanie zrozumieć istoty prowadzonego postępowania i podjąć w związku z tym stosowne czynności procesowe (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 9 sierpnia 2011 r., I UK 52/11,

LEX nr 1084706; z dnia 6 kwietnia 2017 r., II UK 112/16, LEX nr 2298299; z dnia 27 lutego 2019 r., II PK 307/17, Legalis nr 1879470). W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 24 kwietnia 2018 r., w sprawie III UK 64/17 (LEX nr 2549250) przypomniano, że aby zarzut naruszenia przepisów postępowania mógł doprowadzić do uwzględnienia skargi kasacyjnej, konieczne jest wykazanie istotnego wpływu owego naruszenia na wynik sprawy. Nie chodzi przy tym o czysto teoretyczną możliwość takiego wpływu lecz o wykazanie, że w okolicznościach danej sprawy ten wpływ był realny (tak też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 2019 r., II PK 307/17, Legalis nr 1879470).

Dodatkowo Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 7 lipca 2005 r., II UK 271/04 (OSNP 2006 nr 5-6, poz. 95), wskazał, iż naruszenie art. 5 k.p.c. przez nie pouczenie osoby głęboko chorej psychicznie o konieczności ustanowienia pełnomocnika w procesie nie powoduje nieważności postępowania, lecz może być uchybieniem mogącym mieć wpływ na wynik sprawy (art. 393¹ pkt 2 k.p.c.).

Odmienne stanowisko zajął Sąd Najwyższy w kwestii powiadomienia o sprawie prokuratora. Podniósł, iż rozpoznanie apelacji strony chorej psychicznie i na skutek choroby niezdolnej do świadomego podejmowania decyzji, nie mającej ustanowionego pełnomocnika procesowego, bez zawiadomienia o sprawie prokuratora, pozbawia stronę możliwości obrony swoich praw, co powoduje nieważność postępowania (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2005 r., III CK 319/04, LEX nr 175997). Warto w tym miejscu przypomnieć także brzmienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 1960 r., I CO 25/60 (OSNCK 1961 nr 2, poz. 32), w której wskazano, że Sąd ma obowiązek uznania udziału w sprawie prokuratora za potrzebny i zawiadomienia go o sprawie (obecnie art. 59 k.p.c.), gdy strona znajduje się w stanie wyłączającym świadome i swobodne powzięcie decyzji.

Zasadne jest stwierdzenie, że w przedmiotowej sprawie tego rodzaju sytuacja wystąpiła. Skarżąca cierpi na schizofrenię paranoidalną, ujawniały się u niej zaburzenia o charakterze psychozy. Dodatkowo zmaga się z zaburzeniami pamięci i niekontrolowanymi ruchami całym ciałem oraz kończynami. Jak nadto wskazał powołany w sprawie biegły sądowy, którego opinię Sąd uznał za rzetelną i prawidłową, ujawnione zaburzenia w obrębie napędu psychoruchowego

dezorganizują sprawne funkcjonowanie psychiczne skarżącej. Rokowania są niekorzystne, albowiem dotąd nie udało się zahamować choroby w zadowalającym stopniu.

Mimo tak poważnego stanu psychicznego powódki - skarżącej, nie została ona pouczona przez Sąd o możliwości i celowości ustanowienia w sprawie pełnomocnika procesowego, w konsekwencji czego zmuszona była działać bez jego pomocy. Sąd nie zawiadomił także prokuratora o sprawie, pomimo iż ze względu na stan zdrowia psychicznego powódki, nie była ona w stanie podjąć racjonalnej obrony swych praw w postępowaniu przed Sądem pierwszej instancji, w szczególności zgłosić odpowiednich wniosków dowodowych w celu udowodnienia przesłanki nabycia prawa do wojskowej renty rodzinnej po zmarłym ojcu. Mimo braku zawiadomienia prokuratora, rozpoznana została apelacja powódki. Sąd dopuścił się tym samym naruszenia przepisów postępowania wymienionych w skardze kasacyjnej, skutkującego nieważnością postępowania.

Z tego względu Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną, orzekając jak w sentencji.